

Kertész Anna

## Miben más?

SOMLAI PÉTER (SZERK.): ÚJ IFJÚSÁG – RECENZÍÓ

*Az Oktatási és Kulturális Minisztérium és a Politikatörténeti Alapítvány támogatásával új szociológiai tanulmánykötet jelent meg a Napvilág Kiadó gondozásában, melyet Új ifjúság címmel adtak közre Somlai Péter szerkesztésében. A tanulmányok közös pontja, hogy több aspektusból megközelítve, széleskörűen vizsgálják a posztadoleszcensek világát, sajátos kulturális-gazdasági helyzetüket, életútjukat, emellett igyekeznek feltárni a megváltozott ifjúkor társadalmi összefüggéseit és az ezzel kapcsolatosan már jelentkező, több vonatkozásában érzékelhető és várható következményeket.*

*Két olyan tanulmányt szeretnék kiemelni a kötetből, melyek igen részletesen és sokoldalúan vizsgálják az ifjúság megváltozott életkörülményeit, a körülmények hatására változó ifjúságot, más-más szempontrendszer alapján elemezve a folyamatokat. A szerzők Somlai Péter („A posztadoleszcensek kora”), valamint Tóth Olga („Fiatalkor párkapcsolatai történelmi háttérrel”) szociológusok.*

### Somlai Péter: A posztadoleszcensek kora

A szerző az ifjúság helyzetében bekövetkezett változásokat elsősorban társadalomtörténeti, strukturalista megközelítésben vizsgálja. Az új ifjúság kategóriába azon fiatalok csoportját sorolja, akik elmúlhattak húsz- vagy harmincévesek, már nem gyerekek, de még nem felnőttek. Sajátos életúton mennek keresztül, aminek pontos és teljes megértéséhez Somlai segítségül hívja a szociológia különböző területeivel foglalkozó szakemberek tanulmányait, elemzéseit is.

A változások központi mozgatórugói és kiváltó okai közül a fejlett országok posztindusztriális, újkapitalista társadalmi berendezkedését és a hozzá kapcsolható posztmodern kultúrát emeli ki. Véleménye szerint ez a keret és létezési tér generálja a változásokat, melyek áthatják a mai kor fiatal nemzedékét, és szabályozzák több fontos területen a mozgási lehetőségeiket. Somlai ezek közül kiemelten foglalkozik az életpálya, a tanulás és a munka világának, intézményeinek, tevékenységeinek átalakulásával, valamint a megváltozott párkapcsolati-családtervezési modellekkel, identitáskereséssel. Egyik legnagyobb problémaként az állandó bizonytalanságot említi, amit a jelenkor kockázat-társadalmi generálnak, továbbá hogy az állandóan változó társadalmi viszonyok között nehezen definiálható, pontosan ki is tekinthető felnőttnek. Korábban meghatározott életútszakaszok kapcsolódtak a fiatalok felnőtté válási folyamatának egyes állomásaihoz, mára azonban homályossá váltak a felnőttesség kritériumai; köszönhetően a szekvencializált életútmodellek fokozott térvesztésének, valamint ennek következményeként az erősen összerosódó, összetorlódó tevékenységek széles köreinek, illetve azok térnyerésének.

A szerző véleménye szerint az ipari társadalmakban tapasztalható második demográfiai átmenet és következményei közvetve formálták át az ifjúság gondolkodását, értékítéletét, életsemléletét.

Ugyanakkor fontosnak tartja kiemelni, hogy nemzedéken belül minden vizsgált kritérium tekintetében óriási eltérések mutatkoznak. „A nemzedéken belüli egyenlőtlenségek elkülönítik a diplomászerző vagy diplomahalmozó fiatalokat a peremhelyzetbe került szegényektől...

amíg a posztadoleszcensek életmódjának egyik fontos vonása, hogy összetorlódik benne a tanulás és a munka, a mélyszegénységben élő fiataloké az, hogy nem tanulnak, de állandó munkájuk és hivatásuk sincs.”

A tanulás – döntően időben – expanszív jellegét tekintve megállapítja, hogy mindez vertikális és horizontális formában is végbement Magyarországon, aminek során az intézmények szakosodtak, új képzési formák jelentek meg elsősorban a feltörekvő új piacok igényeinek kielégítése végett.

Új tudások, készségek alakultak ki, a ma már széles körben emlegetett „egész életen át tartó tanulás” terjedésével a tanulás időtartamának elnyúlását idézte elő, ezzel okozva jelentős változásokat a munkaerőpiac, valamint az ifjúsági életutak standardizáltságában.

Somlai összefüggéseiben vizsgálja a fiatalok megváltozott helyzetét, a tanulás struktúrájának átalakulására reflektálva megállapítja, hogy mindez szorosan befolyásolja a kereső munka világát, valamint a fiatalok identitását is. Korábban a felnőtté válás alapkritériumának számított – elsősorban a férfiak tekintetében – az önálló egzisztenciával, tőkével rendelkező, tanulmányait már befejezett férfi. Ez szabta meg a társadalmi, szakmai identitást életük folyamán. A korszak azonban „kitermelte” a maga jellegzetes, korábbiaktól jellemzőiben eltérő férfitípust a yuppie-t, aki általában egy nagyvállalat munkamániás, huszoneves vezetője”, tudástökéjét folyamatosan gyarapítja, általában a harmadik szektor sikeres, befutott résztvevője. Ezekben az új, terjedő ágazatokban (informatika, pénzügyek, tömegkommunikáció) főként a képzett fiatalok találhatnak munkát, széles rétegeket kiszorítva ezáltal a piacról. Az átalakult gazdasági elvárások, a munkaerőpiac, valamint az oktatás struktúrája tehát nagyban meghatározza a fiatalok jövőbeli helyzetét és kilátásait.

Itt tartom szükségesnek kiemelni a szerző ezzel összefüggő nagyon fontos megállapítását, miszerint „a közoktatás rendszerének működése nem segíti elő a társadalmi mobilitást, nem felel meg a demokrácia követelményeinek”.

A standard munkaviszony felbomlásával megszűntek a kereső munkát és a foglalkoztatást elősegítő piaci biztosítékok, jelentős bizonytalanságokat generálva mind a gazdasági élet tekintetében (hitelfelvétel problémája állandó biztos jövedelem hiányában), mind pedig a fiatalok identitáskeresésében.

Somlai részletesen foglalkozik a nemi (gender) szerepek módosulásával, a változó szexuális magatartásnormákkal, valamint a kitolódó gyermekvállalás problémájával. A nemi szerepekben bekövetkezett szimmetrikus magatartásnormák terjedésének lehetőségeit elsősorban az oktatás átalakult struktúrájában (a felsőfokú végzettséggel rendelkezők köreiből nőtöbbséget tapasztalható), valamint a nőmozgalmak sikerességében látja. Mindez ahhoz vezetett, hogy a nemi szerepek kevésbé körülhatároltaká váltak, sok területen megfigyelhetők a nemek közötti szerepcserék, illetve szerepátvételek. A férfiasság, nőiesség identitásfogalmához szorosan kapcsolhatók a megváltozott szexualitási normák. Az orális fogamzásgátlásnak köszönhetően a családalapítás tervezhetővé vált, egyfajta biztonságérzetet nyújtva, ugyanakkor a szexuális érintkezések korábban kezdődnek, valamint szabadabbá és a szülők részéről elfogadottabbá, toleránsabbá váltak. (Ezzel összefüggésben szükséges megjegyezni, hogy az orális fogamzásgátlás kétségkívül jelentős hatást gyakorolt az elemzett folyamatokra, de nem elhanyagolható az sem, hogy ezek az évtizedek – a korábbiakhoz képest – liberálisabb szemléletet hoztak több területen.) Ezáltal teljesen új jelentést, valamint mintát adva a szexualitás társadalmi reprezentációja tekintetében. Somlai demográfiaileg igen fontos következményként kiemeli a folyamatosan csökkenő születésszámot, ami a fejlett nyugati társadalmakban fokozatosan növekvő tendenciát mutat. További változásként emeli ki a szerző, hogy a fiatalok többsége törekszik ugyan a tartós párkapcsolat kialakítására, azonban közülük „kevesebben és később kötnek házasságot, mint a korábbi évtizedekben”. Az életformák pluralizálódásával megnövekedett az „alternatív” utat választók

száma, akik élettársi kapcsolatban, esetleg egyedülállókként tervezik az életüket. A szerző megállapítja, hogy „ az új ifjúságot azonban az igazi közösségek utáni sóvárgás mellett az individualizmus szellemisége is áthatja”. Ez a kettősség jelenik meg a pluralizálódó életformákban is.

A szülői házról való leválás – amit szintén egyfajta viszonyítási pontnak lehet tekinteni a felnőtté válás során – folyamatát vizsgálva Somlai arra a következtetésre jut, hogy a megváltozott szociokulturális-gazdasági tényezők következményeként főként a létbizonytalanságban élők, a munkanélküliek választják hosszabb távon a biztos szülői támogatást, háttérrel. Sajátos helyzetük folytán szülei anyagi támogatására vannak utalva, „a fiatalok és szülei attitűdjei erősen inkonzisztensek, mert tudják ugyan, hogy az önállóság az élet rendje, és akarják is ezt, döntéseikkel valahogy mégis nehezítik az elkezdését”.

Legvégül Somlai tanulmányának talán legérdekesebb és legfontosabb területével foglalkozunk, az új mentalitásból fakadó bizonytalansággal mint lehetséges alternatíva a jelent és a jövőt tekintve. A szerző a tanulmányban mindenütt kihangsúlyozza a posztindusztriális társadalmakban megjelent bizonytalanságot és annak lehetséges következményeit.

Somlai meglátása szerint a korábban már említett szekvencionális életút az egyén számára biztonságot, tervezhetőséget, ugyanakkor sok tekintetben korlátoltságot is jelentett. Ezzel szemben a megváltozott társadalmi identitások, a kultúra és értékek, valamint minták mentén kiszámíthatatlanabbá vált a jövő a fiatalok számára. Az életpályát formáló, periodikusan változó foglalkozások, az eltérő jellegű tevékenységek állandó váltakozása mind-mind „átformálják az emberek személyiségét, illetve személyes és társadalmi identitását”. Ehhez a fiatalok a lehetőségeikhez mérten próbálnak alkalmazkodni, s ezzel új jelenségeket „termelnek” (új vallásosság térnyerése, autentikusság kultusza sajátosan vegyítve a fogyasztói társadalom giccstermékeivel). Somlai kiemeli, hogy az információs társadalomban elfoglalt sajátos helyzetüknél fogva

a fiatalok „túl korán” mintateremtőkké váltak, holott szocializálódási folyamatukban fontos szerepet kéne játszania ebben az időszakban a felnőttek értékeinek, attitűdjeinek, ismereteinek elsajátítása.

Összegezve elmondható, hogy Somlai egy igen részletes, árnyalt képet mutatott be tanulmányában az új ifjúság helyzetéről, motiváltságáról, komplex és sokszor zavaros ön- és jövőképeről, egyben nagy segítséget nyújt a posztadoleszcencia jelenségének jobb megértéséhez. Fontosnak tartom idézni a tanulmány végén levont következtetést, ami keretet és egyfajta választ ad a jelenség vizsgálata közben felmerült kérdésekre.

„Ebben rejlik az ifjúság helyzetének és mentalitásának paradoxona. Az ő választásait akarják követni mások – és eközben maguk is bizonytalanok. Már mintát nyújtanak, pedig még a felkészülés szakaszában tartanak, és zavaros irányok között próbálnak tájékozódni.”

## Tóth Olga: Fiatalok párkapcsolatai történelmi háttérrel

A tanulmányban a szerző a fiatalok párkapcsolatait, párválasztási szokásait veti össze a szülői generációjára vonatkozó tapasztalatokkal, így az új ifjúság megváltozott értékrendjének vizsgálatához „egy kis történelmi háttérrel” is kapunk. A források igen változatosak és izgalmasak, a szerző nemcsak korábbi kutatások másodelemzésére vállalkozott, hanem internetes csatornák beszélgetéseit, riportköteteket, valamint személyes interjúkat és szociográfiákat is felhasznált tanulmánya készítéséhez. Az elemzések vonalába betördelt visszaemlékezések, interjúkból származó részletek, jól kiegészítik a fő irányt, rámutatnak az emberek gondolataira, hitelesebbé és könnyebben érthetővé téve a tanulmány gondolatosságát.

A posztadoleszcencia vizsgálatokor – akár csak Somlai korábban – megállapítja, hogy a huszadik század szabványosított életútjához képest egy teljesen új jelenséggel állnak szemben

a kutatók, aminek ugyanolyan fontos megvizsgálni a jellemzőit, mint ahogyan fontos feltárni kialakulásának lehetséges okait, illetve a várható következményeket, a széles körű társadalmi reflexiókat. A sokszor drasztikus reakciókat a társadalom részéről Tóth szerint az okozhatja, hogy hiába terjed világszerte a szinglik és yuppiek életmódja, a rendszerváltó kelet-közép európai modelleket a párkapcsolatokat szabályozó erős hagyományaiknak köszönhetően sokkal váratlanabban érte a jelenség, mint a mediterrán országokat. A szerző külön kiemeli a mintaadás és -követés problémakörét, hiszen a megváltozott életstílus más családmockelleket generál, más értékeket közvetíthet a felnövekvő nemzedék számára. A változó tendenciák meglétét a demográfiai adatok elemzése is alátámasztja. Tóth az adatok alapján több következtetést von le: az egész társadalmon belül, de főleg a fiatalok körében jelentősen csökkent a házasságban élők száma, míg emellett jelentősen nőtt az alternatív párkapcsolatokat létesítő fiatalok száma (living apart together, ténylegesen egyedül élők).

Az értékvizsgálatokból azonban világosan kitűnik, hogy a 20–34 éves nők többsége még mindig a házasságot tartja az ideális életformának, valamint hogy a férfiak többségében a „házasság” és „boldogság” fogalma szorosan kapcsolható egymáshoz. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a fiatalok értékrendje mégsem üt el minden elemében szülei attitűdjétől.

A társadalmi összereflexiók közül elsősorban a társadalmi szinten megjelenő aggodalmat mutatja be részletesen a szerző, aminek megfogalmazói a maguk is anyagilag – esetenként erkölcsi felfogásukban – jelentős mértékben érintett szülők közül kerülnek ki. A másik csoportot a csökkenő gyermekszám miatt aggódók alkotják, akik erkölcsi kérdésként közelítenek a jelenséghez, és akik számára a szingli vagy éppen yuppie életmód túlzott individualizmusként, a karrierizmus pedig önzésként jelenik meg. Egy igen érdekes gondolat jelenik meg az eszmefuttatásban, mégpedig az, hogy a szülők elsősorban a megváltozott nemi szerepekben vélik felfedezni a jelenség okait, azaz a nők nem

hajlandóak már megfelelni a hagyományos női szerepeknek, miközben a férfiak elvesztették korábbi férfias viselkedésüket. Ezt vizsgálja tovább a szerző a fiatalok stratégiája felől, ahol rámutat, hogy ugyan a felnőtt-társadalom lényegében megengedőbbnek tűnik a fiatalok párválasztását illetően, azonban az alternatív párkapcsolatok még mindig csak átmeneti, ideiglenes jelleggel fogadhatók el szélesebb köreikben.

A posztadoleszcencia jellemzőit Tóth egy igen fontos részlettel gazdagítja, miszerint a jelenség nem előre kiszámítható, sokszor periodikusan történik azaz – főként anyagi szempontoktól vezérelve – gyakran előfordul, hogy egy már „kész” fiatal miután kirepült otthonról, a harmincas évei közeledtével visszatér oda. Érdekes motivációként szerepelhet, hogy a „a szülők saját, új, szabadabb életformájukat féltik felnőtt fiatalok visszatérésétől”.

A szerző ezzel párhuzamosan rávilágít egy másik jelentős folyamatra, az „élethosszig tartó szülőség” jelenségére, ami egyrésztől szorosan összefügg a fiatalok gyakori visszatérésével, másrésztől (a szülők részéről) családban gyakran hiányérzetet okoz a gyermekek távoztával beálló űr, így komoly igényük áll fenn továbbra is a szülői pozíció megtartására. A lifelong parenting terjedésénél – bár ezt Tóth külön nem boncolgatja – az előzőeken túl megtalálhatók azok a szülői, érzelmi, felelősségérző, gondoskodó, óvó attitűdök, amelyeket a társadalmi-gazdasági átalakulások kellemetlen, nemegyszer negatív velejárói váltanak ki, erősítenek fel.

A tanulmány második felében bemutatja a megváltozott ifjúság életterét. Külön foglalkozik a gyakran negatív értéktartalommal bíró szinglikkel, valamint a megrögzött hajadonokkal, „akik önként és nem kényszerből választják a szingli életformát... azonban egyáltalán nem férfigyűlölők, nem lesbikusok, nem aszexualisok. Számukra a szingli életforma kifejezetten előnyös, vonzó.” A szerző azonban arra a megállapításra jut, hogy Magyarországon ténylegesen kevesebb hasonlóan gondolkodó fiatalt találni, köszönhetően talán a közvélemény erős ellenérzésének a hasonló életformákkal szemben.

Ebben a gondolati egységben a szerző a kapcsolatteremtést és ismerkedést is megvizsgálja, és arra a következtetésre jut, hogy a hagyományos nemi szereposztás még erőteljesen él a fiatalok tudatában, és ez kihat a kezdeményező-készségeikre, hiszen a túl bőséges ismerkedési forma közül nehezen tudják kiválasztani a számukra megfelelőt. Mindemellett az ismerkedés mint folyamat kevésbé merev, szabályozott, mint a szülők életében volt. Ezeket a megállapításokat Tóth érdekes példákkal ötvözi (rapid randi-szolgáltatás, háromszínű poló buli).

Az 1945 után bekövetkezett gazdasági-társadalmi változások következtében radikálisan megváltoztak a társadalmi érintkezés és az ismerkedés formái. Bár az ifjúság szabadidejét zömmel intézményesített keretek között élte (ifjúsági klub, KISZ), azért ez a kor, főleg az 1970-es évek meghagyta az egyén számára az individuális választás teljes szabadságát.

Az 1945 után bekövetkezett társadalmi változásokhoz némileg hasonló párhuzamot fedezhetünk fel például a hirtelen jött demokrácia és a politikai kultúra, valamint a politikai értékattitűdők vizsgálata folyamán. Mintha a túl nagy és váratlan szabadság minden területen jelentősen deformálná az egyén vélekedését, beállítódását.

Tóth kiemeli, hogy ugyan nőtt a választás szabadsága, az ismerkedési helyek száma, sokszínűsége, azonban ez a kötetlenség mégis inkább egyfajta szorongással tölti el a fiatalokat, akik bár elutasították szüleik párkapcsolategyengető szándékait, mégsem találtak jobbat. Alternatívaként jelent meg köreikben a „rapid randi”, valamint az internetes párkeresés, aminek keretein belül főként a kifejezetten társkeresésre szolgáló webhelyeket, illetve a tematikus beszélgető fórumokat látogatják.

Az ismerkedést nehezíti továbbá – emeli ki a szerző –, hogy a széles baráti-haveri kapcsolatok

főként a szabadidő eltöltésére szerveződnek, eközben a tagok közötti kapcsolatok felszínebbekké válnak, gyakran telítődnek szexuális tartalommal is. Mindeközben sokféle szereptípusokat termelt ki az új internetes ismerkedési forma (kalandorok, kóborló netkoldusok), akikkel szóbeli kommunikáció hiányában sokszor nehézségeket okoz a kapcsolat kiépítése.

Összegzőképpen elmondható, hogy a tanulmány elsősorban a megváltozott ifjúság új életmódjának a társadalomban letükröződő képét, valamint a posztadoleszcencia következményeként tekinthető új együttélési formákat, életstílust vizsgálja. Végezetül ebből a tanulmányból is szeretnék kiemelni egy igen lényeges gondolatot, ami más szempontból, de azonos következtetésekkel mutat rá az új jelenség problematikájára, mint a korábban ismertetett Somlai-féle tanulmány.

„A fiatalok maguk egyszerre élvezik a lehetőségek sokaságát, és vannak tőle megriadva... ez a sokszínűség okozza a mai fiatalok egy része számára a problémát a párválasztásban, hiszen sokkal nehezebb kinek-kinek a saját értékrendjének megfelelő párt találnia.”

Az elemzett két tanulmány, valamint a kötet összes munkája témaorientált, alapos kutatótevékenység terméke. Egy teljesen új társadalmi-kulturális-pszichológiai jelenségkört mutat be. A kötet legfőbb érdeme – a témaválasztáson kívül –, hogy a gondosan összeválogatott publikációk keretétül ugyan a posztadoleszcencia világa szolgál, azonban a szerzők eltérő nézőpontból, más-más oldalról vizsgálták meg a jelenséget, így az olvasónak lehetősége nyílik a sokszor ellentétes vagy éppen egymást más szemszögből kiegészítő nézetek ütköztetése során levonni saját, individuális következtetéseit.